

BLAU DE LLIBERTAT, L'ALÈ D'UNA NOVEL·LA
Isidor Cònsul

Carme Riera, Dins el darrer blau. Premi Josep Pla. Edicions Destino.
Barcelona, 1994

Dins el darrer blau és un títol de reconciliació amb la literatura de més alè, empena i ambició. Una novel·la que, a banda de configurar-se com el projecte de més volada que ha emprès fins ara Carme Riera, és també una obra oberta al futur en el sentit que entenc que serà llegida, comentada i transitada amb escreix en els anys venidors. Dit d'una altra manera, Dins el darrer blau pertany a l'estirp de les novel·les que malden per esdevenir fitons cabdals d'una època i, en una ràpida ullada a la narrativa catalana dels darrers temps, l'obra s'arreglera sense gaire esforç al costat de Les primaveres i les tardors, de Baltasar Porcel, de Camí de sirga, de Jesús Moncada, o de Senyoria, de Jaume Cabré, per posar alguns dels exemples que em semblen més convincents i singulars.

Una novel·la històrica

Ambientada a Mallorca, a finals del segle XVII, Dins el darrer blau encara el procés inquisitorial seguit contra un grup de jueus que, el 7 de març de 1688 i per culpa del mal temps, no aconseguiren fugir de Mallorca com tenien previst per arribar a terres de la Toscana, concretament a Liorna, un port acollidor i una ciutat on s'havia desenvolupat una important colònia jueva. Es la frustració d'un èxode casolà cap a la llibertat, un pla de fugida aturat per la dissort d'una ventada i una esperança perduda emmarcada per la llum d'un doble blau, la metàfora d'aquest horitzó llunyà on conflueixen el blau del cel i el de la mar.

El regne de les Espanyes passava llavors pel desgovern del darrer

Austria -el pobre i vergonyant Carles II- els anys eren de crisi i de canvi, i l'església post-trentina, procliu a la intolerància, havia enfortit la seva intransigència habitual vers els conversos. Els manaires del Sant Ofici exigien zel i acció als inquisidors, i la mateixa pobresa dels anys que passaven va acabar d'embolicar la troca dels xuetes mallorquins: el fet d'obrir una causa inquisitorial contra els jueus comportava el dret de poder-los confiscar, d'immediat, tots els seus béns.

En aquest context històric i seguint les pautes d'un ordit convencional (narració en tercera persona i una estructura que segueix les tres parts del cànon clàssic), Carme Riera desplega tot el seu ofici i talent de narradora en una excel·lent novel·la coral, ampla de registres, atenta als detalls menuts, minuciosa en les clarícies i aspectes d'una documentada recerca històrica, i pròdiga en la mena d'informació costumista que així ho justifica. Per tal de guanyar intensitat narrativa, la novel·la avança els "autos de fe" que van tenir lloc el 1891 i concentra en una sola cremadissa les tres execucions col·lectives reportades per la història. D'altra banda, per poder recrear lliurement, però amb tot el rigor possible, la societat mallorquina de finals del XVII, l'escriptora combina i barreja personatges de ficció amb d'altres que, amb el nom canviat o bé poc o molt estrafet, passen directament dels episodis de la història a les pàgines de la novel·la. Un dels casos més evident és el del jesuïta Vicent Amengual, inspirat directament en la figura del gironí Francesc Guerau (1640-1701), també de la Companyia de Jesús, autor d'una esperpèntica relació dels "autos de fe" de 1691 titulada La Fe Triunfante en cuatro autos celebrados en Mallorca por el Santo Oficio de la Inquisición. Si algú vol saber el pa que s'hi donava, pot acudir a la breu antologia en forma d'apèndixs que,

com a botó de mostra, Baltasar Porcel incorporà a Els xuetes (1969).

L'art de la novel·la

Un cop s'ha dit i argumentat que Dins el darrer blau és una novel·la històrica, cal afegir d'immediat que també es configura com una obra de ficció: una novel·la, ras i curt, en el sentit més convencional del terme. Una història de ficció poblada per un estol de personatges que viuen, estimen i moren, que s'exalten i pateixen, que s'enamoren i dubten, que renunciïn o creuen. Personatges d'immensa follia i de reflexió profunda, malsins miserables i herois sense grandesa, assassins encoberts i corsaris xerraires, clergues obstinats i virreis viciosos. Tots plegats configuren i afaïçonem un món, l'acoloreixen i li donen vida: aquest és, en darrer terme, l'art de la ficció, l'engany i la grandesa d'una bona novel·la.

La història s'explica des d'un tractament coral, una mica en la línia del protagonista col·lectiu, i davant dels ulls del lector desfilen algunes dotzenes de personatges de la mena i estirp més diversa. Entre els més contundents, cal subratllar l'enigmàtica portuguesa Blanca Maria Pires, vídua del mercader Sampol, que omple de misteri la novel·la des del començament fins a la fi. I també l'encert de la inoblidable "Coixa", de nom Beatriu Mas, meuca del bordell, que només surt en el darrer terç de la narració però va carregant-se de força a mesura que es tanca la novel·la fins a convertir-se en una de les troballes més autèntiques del volum.

I un esment especial mereix el rabí Gabriel Valls (Rafel Valls, en els fets documentats per la història), un personatge que és a l'eix de tot el tram narratiu i que, des d'una perspectiva contemporània, encarna la lucidesa i la modernitat d'un discurs de tolerància. És un personatge que pateix, a la presó inquisitorial, una experiència de

solitud profunda, que no acaba d'entendre perquè Jahvè ha volgut que les coses no sortissin com era previst, i que accepta el turment i la mort sense renunciar a res: no mor per mantenir-se fidel a una religió, sinó per respecte a ell mateix i a la dignitat humana: Amb l'ajut de Jahvè, o sense, abandonat per Déu, no li queda altre remei que convertir-se en màrtir de la seva fe, de la fe que ara li manca perquè ha arribat a l'única certesa possible: la de l'home que, per demostrar que ho és, camina, vencedor de la vida, serè, cap a la mort (pàg. 422)

Els registres de la llengua

La gràcia d'una bona obra literària és també - i a voltes, sobretot - l'encert i la gràcia de la llengua que la modula i acomboia. Carme Riera ha traslladat als nivells de la llengua el rigor d'una novel·la històrica presidida per l'exigència i la precisió. Ha pouat en les arrels populars de la parla mallorquina, ha salat els diàlegs, ha buidat l'escassa documentació lingüística referida a les particularitats del "ghetto" illenc i, segons que explica en la nota de cloenda, s'ha esforçat a emprar un tipus de llengua que fos documentat a les acaballes del XVII. El seu encert ha estat sortir-se'n sense caure en arcaïsmes artificiosos i armant la novel·la amb una considerable dosi de coherència i d'eficàcia. La suma de tot plegat converteix Dins el darrer blau en una obra que, com deia al començament, ajuda a reconciliar el lector amb la bona literatura.

Isidor Cònsul